

1934 – Een rumoerig jaar in Zaandam

een confrontatie tussen communisten, fascisten en het bevoegd gezag

door Ruud Meijs

Het is 1934. Crisis, stijgende werkloosheid, achteruitgang in inkomen voor grote delen van de bevolking. Eén op de vier van de beroepsbevolking was werkloos. In de politiek groeide de aanhang van uiterst rechts (NSB, WA) en links (CPH¹, OSP). Emoties, ter linkerzijde, lopen aan het begin van het jaar al hoog op als het gemeenteraadslid C.H.J. Poppe van de O.S.P. (Onafhankelijke Socialistische Partij) ontslag krijgt bij de Rijksbelasting omdat hij zijn lidmaatschap van zijn partij niet wil opgeven.

Tijdens het beroep voor het ambtenarengerecht betoogde de raadvrouw dat het ontslag in strijd is met de grondwet en dat het niet vanwege het dienstbelang van de belastingdienst is verleend, maar om een politieke richting te bestrijden. Uitspraak op 1 mei.

Al eerder waren 100 Amsterdamse communisten in Zaandam komen demonstreren. Het doel was wijziging van het ambtenarenreglement waar Poppe het slachtoffer van was geworden. Zij hadden zich bij de (toenmalige) Peperstraat opgesteld en De Internationale zingend trokken zij op naar de Sluis. Een agent ter plaatste gelastte de groep uiteen te gaan, waaraan uiteraard niet werd voldaan. Met opgeroepen versterking werd de groep uiteengedreven. Het was de voorbode van een onrustig jaar want het waren niet alleen de communisten die kwamen demonstreren.

Burgemeester K. ter Laan vierde op 5 februari 1934 zijn 20 jarig ambtsjubileum. Hij vertelde dat toen hij begon in 1914 hij te maken kreeg met de grote werkstaking en het begin van 1e Wereld Oorlog. *“Ik heb getracht in deze 20 jaren een Burgemeester voor allen te zijn; ik heb nooit eenig onderscheid gemaakt tusschen personen van verschillende richting, maar ik heb mij altijd laten leiden door de beginselen van de S.D.A.P.”*, aldus de Burgemeester.

Anti-Revolutionair

B. & W. van Zaandam worden beschuldigd van obstructie omdat zij weigeren gehoor te geven aan het verzoek van de regering om het ambtenarenreglement zo te wijzigen dat revolutionaire elementen kunnen worden geweerd. In het Zaanse anti-revolutionaire Weekblad wordt van deze houding schande gesproken. Dhr. Tilkema (A.R.) zal hierover in de gemeenteraad een motie indienen.

Begin februari heeft de politie op de Gedempte Gracht een aan een lantaarnpaal bevestigd bord in beslag genomen, waarop de figuren van de minister Colijn en de heer Poppe waren afgebeeld. Een protest tegen het gedwongen ontslag van Poppe.

¹ CPH Communistische Partij Holland, voorloper van de CPN -Communistische Partij Nederland.

3 maanden wegens opruiing kreeg de voorzitter van de O.S.P dhr. P.J.S Schmidt van de politierechter opgelegd voor wat hij tijdens een vergadering in Zaandam had gezegd. Getuigen verklaarden te hebben gehoord, *“Het proletariaat is momenteel ongewapend, doch wanneer morgen de mobilisatie afkomt, is de toestand anders, dan staat het proletariaat niet voor doch achter de machinegeweren en de kanonnen en de kapitalisten er voor. Begrijpen jullie me goed?”*.

Poster van de O.S.P.(IISG)

Politierapport wachtcommandant nacht van 30 april op 1 mei 12.00 uur

‘Door M. en A. een ladder en lat gevonden achter het gem.huis en hier gedeponereerd. Even later door S. en M. een paar personen aan het bureau gebracht en gefouilleerd; deze twee bekenden dat ladder en lat van hen waren. Zij hadden de bedoeling om hiermede een rode vlag uit te hangen - wat op deze manier is verijdeld, er is alleen een bos touw op hen gevonden, volgens onze mening hebben ze deze vlag op het gem.huis willen plaatsen.’

Zaterdag 09 mei zorgden een vijftien-tal Amsterdamse fascistten voor heibel in Zaandam. Ze waren in een gehuurde verhuiswagen vanuit de hoofdstad hierheen getrokken. In de Westzijde colporteerden ze met ‘Volk en Vaderland’. Bij hun rondgang door Zaandam kwamen ze bij het Rustenburg waar gewoonlijk communisten staan met hun blad. Om erger te voorkomen werden ze door de politie uit elkaar gehouden en de Amsterdammers naar het bureau afgevoerd. Bij fouillering bleken ze een knijptang en een schroevendraaier bij zich te hebben. Ze mochten niet met de verhuiswagen naar huis omdat deze wagen niet voor personenvervoer goedgekeurd was.

Tijdens de vergadering van de gemeenteraad van 29 juni werd het voorstel van dhr. Tilkema (A.R.) om aan de eisen van de regering inzake de wijziging van het ambtenarenreglement te voldoen. Het voorstel, voor de tweede maal in stemming, werd met 12 tegen 11 stemmen verworpen.

Op zondagavond 1 juli trok een boot van de Alkmaar-Packet veel belangstelling. In de sluis galmde het van de communistische strijdlieiders en spreekkoren. Het was de communistische Amsterdamse Pioniers-groep ‘Woroschilow²’ die van een bijeenkomst huiswaarts keerde. Het zingen lokte vele belangstellenden en ook enige politiemannen die niet in actie hoefden te komen.

Op vrijdagavond 6 juli hielden de Zaandamse communisten op de Burcht een bijeenkomst waarvoor toestemming was verleend voor de duur van maar een half uur. Na dit halve uur trok men in optocht naar de Westzijde om voor het huis van de Burgemeester te protesteren tegen de beperkte duur van de meeting. De aanwezige politie trok uiteindelijk de sabel om de betogers uiteen te drijven. Toen er stenen naar de agenten werden gegooid werd een schot in lucht gelost. Hierop vluchtten de communisten en was de orde hersteld.

Politierapport nacht 11/12 juli

Tussen 12 en 2 hadden de Comm.’en en OSP’ers biljetten geplakt. Hen niet kunnen verbaliseren of aanhouden daarvoor. Voor ons zijn diverse biljetten afgescheurd.

1. *“Verzet tegen Oorlog. Versterkt de OSP.”*
2. *“Met de OSP tegen honger en fascisme” .*
3. *“Schmidt moet vrij! Op voor het vrije woord!” .*

² Woroschilow was minister van defensie van de Sovjet-Unie

4. *Hedenmorgen werklozen vergadering Apollo 10 uur, entree vrij, onderwerp: De betekenis van Rode dinsdag."*

Rode Vlag

Een paar dagen later was het opnieuw raak, ditmaal in de Rosmolenstraat waar communisten de straat hadden opgebroken en een Rode vlag hadden geplant. De actie werd geleid door het communistische raadslid Makkinga en was gericht tegen de verlaging van de steun door de regering.

Hij riep de aanwezigen op om 'in massa' de stad in te trekken. De opgetrommelde politie, motor met zijspan, maande de aanwezigen naar huis te gaan, maar omdat daar maar schoorvoetend aan werd voldaan werd de sabel getrokken en werden er over en weer klappen uitgedeeld en werden stenen naar de agenten gegooid. Eén der agenten trok z'n revolver loste enkele schoten richting de menigte. Niemand werd geraakt. Dhr. Makkinga, leider van de opstand, werd gearresteerd en enkele uren op het politiebureau vastgezet. Om twaalf uur heerste er weer rust en orde in de stad.

Niet voor lang want bij de Artillerie Inrichting werden drie communisten bekeurd door de militaire politie omdat ze zich op verboden terrein bevonden. Wat ze daar deden en hoe men wist dat het communisten waren werd niet vermeld. Het was voor Het Weekblad, het Anti-Revolutionaire Weekblad voor de Zaanstreek aanleiding genoeg om strenge maatregelen te vragen. **Krachtig optreden om erger te voorkomen** luidde de kop boven het hoofdartikel van 7 juli 1934. *'De toestand in ons land moge thans voor velen donker en zorgelijk zijn, bij de chaos van revolutionaire terreur vergeleken, is hij echter nog een heilstaat. Ook voor den arbeider'*.

Geheime dienst

Het geheime overzicht nr. 4, jaargang 1934, van het Hoofdkwartier Veldleger van 17 augustus 1934 volgt de ontwikkelingen in links Nederland op de voet. Het gaat voornamelijk over de ongeregelheden in Amsterdam en elders van juli 1934. Onder elders wordt ook Zaandam genoemd. Er wordt uitgebreid in gegaan op de pogingen van de linkse partijen om tot een Eenheidsfront te komen en wie degenen waren die bij dit overleg betrokken waren.

Justitie had op 7 juli een inval gedaan bij het communistische dagblad De Tribune en daar de administratie in beslag genomen. *'Daarmee was het contact van de C.P.H. met de massa verbroken'*, schrijft men in dit hoofdstuk. De adressen van de abonnees was men kwijt. Er was nu ook bekend waar de distributieadressen waren. In Zaandam werden dagelijks 100 stuks afgeleverd op het adres Schoolmeesterstraat 45. Dat viel nu weg en dit zal de reden zijn geweest dat men veel op straat stond om de krant te verkopen.

Propaganda en Provocatie

N.S.B.'ers uit Amsterdam hadden hun oog op de Zaandamse communisten laten vallen. Tijdens het colporteren met hun partijblad zorgden zij voor een confrontatie met de communisten. In de Stationsstraat en op het Rustenburg, gewoonlijk de plek om partijkrantjes te verkopen aan het treinpubliek, kwam het tot een treffen. De politie, die tussenbeide kwam, loste enkele waarschuwingsschoten. De N.S.B.'ers werden terug naar de trein begeleid en zo kon de rust weerkeren.

De leider van het Nederlandse fascisme Jan Baars (2e van links) brengt de fascistengroet tijdens een propaganda-actie in het communistische Zaandam, april 1930 (foto: Historiek.net)

Dit waren geen toevallige ontmoetingen. Het Amsterdamse NSB-blad De Daad³ tekende in mei 1934 de taakopvatting van de WA als volgt op:

'Gij, voorhoede van Mussert, zult het eerste de Roode straatteur hebben te weerstaan en U daartegen weten te VERDEDIGEN bij het onverbiddelijk voorwaarts gaan.'

Op de eerste Landdag van de NSB werd ook het 'strijdblad der beweging' gelanceerd. Hoofdredacteur George Kettmann kondigde de koers aan: 'Wij zullen er wel voor zorgen, dat dit weekblad geen sluimerrol wordt, waartegen men het hoofdje vlijt, om voldaan te dutten, nadat wij den braven burger wat sensatie hebben bezorgd. Wij schrijven regels van prikkeldraad -wij schrijven met den mitrailleur van onze geestdrift in het vuur van onze verontwaardiging.'

Belangrijke drijfveer voor de WA-inzet was de behoefte het beweerde marxistische monopolie op 'de straat' te breken. Het *'geconcentreerde vendel'* maakte zich inmiddels klaar voor verdergaande activiteiten. In Zaandam kwam het na enkele kleinere botsingen eind november '34 tot een ernstig treffen. Eind oktober opereerden de Amsterdamse WA⁴ers al eens met hun indringende methoden in deze stad. Mede door de incidenten in Zaandam deed de Amsterdamse WA-formatie de noodzakelijke ervaring op⁵.

De wachtcommandant schrijft in het rapport over 25/26 oktober.

'Heden nacht waren de Zaandamsche NSB hun courant bij de bewoners hier ter stede aan het bezorgen. 22 Amsterdamse NSB'ers assisteerden hen daarmede.. Deze Amsterdammers werden door Amsterdamse Communisten pl.minus 15 in getal getracht deze werkzaamheden te belemmeren. Strafbare handelingen hebben zij, volgens verklaring der NSB'ers niet gepleegd. Wel werd onze assistentie ten 1.45 uur ingeroepen door de NSB, waaraan wij hebben voldaan tot zij hun kranten

³ De Daad, 3 mei 1934.

⁴ De Weerbaarheidsafdeling (WA) was de geüniformeerde ordedienst en knokploeg van de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB)

⁵ Weerkorpsen: extreemrechtse strijdgroepen in Amsterdam, 1923-1942, proefschrift G.J.A. Broek

kwijt waren. Amsterdamse communisten hebben wij aan het bureau gebracht voor de algemene veiligheid, zolang, totdat wij de Am. NSB'ers over de Pont hebben gebracht en aan de Amsterdamse pol hebben overgedragen. Strafbare feiten vielen er niet voor zodat wij later de comm. hebben heen gezonden.'

Zaterdag 27 oktober kwamen de fascistten, nu onder politiebegeleiding, terug naar de Jonge Arnoldusstraat om hun propaganda te verspreiden. Juist daar waar veel communisten wonen werd dat als een regelrechte provocatie gevoeld en liet men dat duidelijk blijken. Het gebakkelei verplaatste zich naar de stad richting station en in de Westzijde kwam het weer tot handtastelijkheden. Hier zag de politie zich genoodzaakt het vuurwapen te trekken en enkele schoten te lossen. Enkele communisten werden naar het bureau meegenomen.

Dezelfde middag kwam een drietal fascistten naar Zaandam om onder aangevraagde politiebescherming te colporteren in de Oostzijde. Door 'toeval' kwamen ze in de Rosmolenstraat terecht waar zeer veel communisten en O.S.P.'ers wonen. Het drietal uit Amsterdam kreeg het zwaar te verduren, ze werden aangevallen en mishandeld. Eén communist werd opgepakt voor belediging en verzet. Het bleef nog lang onrustig rond het politiebureau.

Gewonden

Nachtrapport politie 30 nov. / 1 dec.

'1.00 uur. Meldden A. en I. dat hier een bus met 24 NSB'ers waren aangekomen en dat er later nog ± 25 personen per rijwiel uit A'dam zouden arriveren om hier lectuur te verspreiden, zij deelden hun mede dat zij hun eigen paadjes wel schoon zouden houden en geen assistentie verlangen. Ik ben met 5 agenten er op uit gegaan om toezicht te houden doch geen NSB'ers gezien. Ten 2 uur meldt M. dat de NSB'ers met enige communisten in de Schoolmeesterstraat. slaags zijn geweest ten ± 1.50 uur. Hierbij werd de NSB'er T.E. Klinkum won: Wilhelminastraat 9a gewond en is door M. naar het St. Jan ziekenhuis gebracht, deze heeft vermoedelijk een klap van Goos B. gehad en had een wond achter het oor die met 2 krammen is gehecht en later door M. naar het kringhuis gebracht. Er werd met dakpannen naar de NSB'ers, die erg luidruchtig waren, gegooid en zijn door M. en Me. uit de Schoolmeesterstraat gedreven. en 4.15 vertrokken de NSB'ers.'

Erik Schaap schrijft in zijn fotoboek over de Tweede Wereldoorlog:

'De Zaandamsche communist, verdacht een NSB'er mishandeld te hebben, is uit de voorloopige hechtenis ontslagen onder voorwaarde dat hij niet deel mag nemen aan eenige politieke actie te Zaandam', schrijft De Telegraaf op 9 december 1934. 'De gewonde is nog steeds in het St. Jans Ziekenhuis alhier, waar ir. Mussert hem een bezoek bracht.' De bekende Zaandamse CPN'er Goos Bakker heeft 'kameraad' Felix Klinkum een week eerder een stevige hoofwond geslagen, toen die met zo'n vijftig partijgenoten al colporterend zijn woning passeerde. De NSB buit het incident uit door bij manifestaties, in pamfletten en in partijkrant Volk en Vaderland hard uit te halen naar 'de rode burcht' die de Zaanstreek is. Het blijft in de jaren '30 niet bij deze ene klap. Bij de telkens oplaaiende vechtpartijen in de Zaanstreek tussen nationaalsocialisten en hun tegenstanders vallen tientallen gewonden.'

Vlugschrift van de NSB over de gewonde NSB'r die met twee krammetjes achter z'n oor werd gehecht.

Volk en Vaderland, het blad van de NSB, opende met de kop, **Terreur in Zaandam, laffe aanslag op een N.S.B.-er.** De toon was gezet. Nog 5 jaar naar 1940.

Bronnen: Delpher, Wikipedia, Historiek.net, IISG,

De Zaanstreek in Oorlogstijd, 1940-'45 in foto's, Erik Schaap.